

НЕПРОТОТИПИЧНА УПОТРЕБА ИМПЕРАТИВНИХ ОБЛИКА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Предмет анализе у овом раду јесу пренесена значења императивних облика која се у постојећој литератури на српском језику подводе под приповедачки императив. На основу анализе структурно-семантичких разлика између појединачних транспозиционих употреба императивних облика аутор предлаже разликовање приповедачког, квалификативног, хаби-туалног, адмиративног, деонтичког, концесивног и кондиционалног императива.

Кључне речи: пренесено значење, прошлост, приповедачки императив, структурно-се-мантички, лице, граматички број.

The subject of analysis in this paper is the transferred meanings of imperative forms which in the existing literature in the Serbian language are subsumed under the narrative imperative. Based on the analysis of structural-semantic differences between individual transpositional uses of imperative forms, the author proposes a distinction between the narrative, qualifying, habitual, admira- tive, deontic, concessional and conditional imperatives.

Keywords: transferred meaning, past, narrative imperative, structural-semantic, person, gram- matical number.

0. А. Вежбицка у својој познатој студији «Семантичке универсалии и описание языков» (*Семантичке универзалије и дескрипција језика, превод наш – Д.К.*) примећује да, говорећи о императивној конструкцији, говоримо о посебној конструкцији помоћу које изражавамо следеће значење ‘ја хоћу да ти нешто урадиш’, те да, истина, постоје језици у којима дато значење није гра- матикализовано (о језицима без парадигме императива види нпр. Храковский 1992: 246–263), али да нису познати језици у којима се значење императивне конструкције не може исказати (Вежбицкая 1989: 49–50).¹

Мотив молбе, захтева, према мишљењу америчког психолога Мајкла Тома- села, основни је и најочљивији од трију базних комуникативних мотива (Тома- селло 2011: 86).²

¹ Став А. Вежбицке тешко да би ико могао оспорити, јер, уколико бисмо претпостави- ли да постоји језик чијим средствима није могуће вербализовати значење императивне конструкције, претпоставили бисмо, заправо, да постоји језик којим човек не може изрази- ти своју вољу, а воља је, како каже свети Јован Дамаскин, једно од најважнијих онтолошких својстава човека, тј. душе човекове (св. Јован Дамаскин 2006).

² Доказ томе јесте и врло рана појава императива у говору деце. Како наводи С.Н. Цејтлин, облике *дај*, *иди* дете почиње да употребљава још у периоду холофразе (Цејтлин 2000: 84).

0.1. Граматикализација значења ‘ја хоћу да ти нешто урадиш’ својство је свих словенских језика, па тако и српског.³

На основу увида у постојеће граматике српског језика и радове посвећене императиву (види нпр. Стевановић 1989: 708–710; Пипер и др. 2013: 404–406; Станојчић и др. 1992: 387) видимо да се сва значења императивних облика обично подводе под један од следећих типова: императив за изражавање заповести, молбе и сл. (*Знаш, мама, **купи** ми сатенску кошуљу, плаву, сећаш се какву сам имао прошле године* (СК)), прохибитивни (***Немојте** више **рећи** ни речи* (СК)), превентивни (***Гледај да виђаш** председника бар два пута у току дана, и једном ноћу* (СК)), пословички (гномски) императив (*Прво **скочи**, па онда **реци хоп***), те приповедачки (наративни) императив (*Ту се посваде и упири спроводник пушком и убије кнеза, и отале **утеци*** (КЛ)).

Од свих наведених, предмет анализе у овом раду биће она значења императива која у српској граматичкој традицији имају заједнички именитељ – приповедачки а који представља тип непрототипичне, тј. неканонске употребе императивних облика.⁴

Емпиријску базу истраживања чине примери ексцерпирани из електронских корпуса српског језика (СК, КЛ), дигиталне едиције Антологија српске књижевности (АСК), као и неких других електронских извора.

1. Полисемичност императивних облика карактеристика је многих језика, међу њима и српског, што, наравно, није остало незабележено у лингвистичкој литератури (Стојановић 1921; Пешикан 1956; Томановић 1962; Стевановић 1971; Јањушевић 2005; Князев 2007). Међутим, како се нама чини, многа питања везана за дати језички феномен остала су отворена. Између осталог, такво је питање семантичког обима термина *приповедачки императив*.

Увид у литературу на дату тему омогућује да се већ на први поглед уоче три чињенице.

Прва – сфера употребе приповедачког императива⁵ у српском језику веома је широка. Уколико упоредимо семантику императивних облика у примерима који следе (примери 1 и 2) врло ћемо лако уочити разлику: док у првом примеру можемо говорити о употреби императива са циљем истицања интензитета радње, у другом случају се помоћу императивног облика означава радња која се редовно понављала.

1. *Кад то она чује, отиде, па **вуци** камен, те опет девет година ради она у камену, а нигде нитко не умире, већ има стараца и болесника који моле бога*

³ Међутим, оно што српски и друге јужнословенске језике, а поред њих и руски, издваја из општесловенског корпуса јесте чињеница да је у јужнословенским језицима и руском језику присутна двочлана парадигма синтетичког императива, за разлику од западнословенских, те украјинског и белоруског језика где имамо трочлану парадигму. Нпр. наспрам *Хајте да му помогнемо* у српском, тј. *Давайте поможем ему* у руском језику, у чешком имамо *Pomozte mi* (Манучарян 2015: 180).

⁴ Као непрототипичне ми видимо све употребе императивног облика у којима посматрани облик на овај или онај начин мења своје категоријално парадигматско значење и синтаксичко окружење (уп. Храковский и др. 2001: 226).

⁵ Поред термина *приповедачки* или *нарративни* среће се и термин *историјски* императив.

дан и ноћ да умру, али да: гдје је смрт? [→ ... па је потом свом снагом (интензивно) вукла камен, ...](СрпНП_АСК)

2. Србији треба тиранин, каква демократија. Душан је био прави вођа за Србију, кад украде, а он руку на **сеци** на пањ [→ ... сваки пут кад неко нешто украде, Душан му руку стави на пањ и одсече] (КЛ).

Друга – могућност употребе императива као маркера неочекиваности остаје углавном непримећена.⁶

Трећа – приповедачки императив се у српском језику претежно, али не искључиво, везује за дијалекте (види нпр. Пешикан 1956) или се карактерише као граматички архаизам (види нпр. Пипер и др. 2013: 406).⁷

Ми ћемо у свом раду покушати потврдити следеће радне хипотезе:

- није сасвим оправдано једним термином обухватити различите непрототипичне употребе императивних облика;
- императивним обликом се у у српском може указати на неочекиваност ситуације која је била актуелна у одређеном тренутку;
- непрототипична употреба императивних облика није облигаторно везана за означавање прошлих радњи.

1.1 Прототипични императив и пренесена значења императивних облика

Дакле, будући да императивном конструкцијом говорно лице изражава своју вољу, канонски (прототипични) императив, како бележи и литература, увек претпоставља субјекта говорног чина, Прескриптора, потом субјекта каузиране радње, тј. онога коме је прескрипција упућена или Адресата, те саму Прескрипцију.

Међутим, слажући се око инваријантног значења императивне конструкције, као и њене полисемичности, граматичари заузимају различита гледишта када је реч о семантичкој структури прототипичних и непрототипичних употреба императивне конструкције.

Е. Фортејн бележи да постоје два основна погледа на проблематику значења императива: моносемични (све употребе императива представљају реализацију једног заједничког значења) и полисемични (транспозиционо употребљени, императивни облици губе своју императивну семантику) и као представнике овог другог приступа наводи Храковског и Володина (Фортејн 2008: 2).

⁶ Истини за вољу, може се рећи да својеврсан изузетак у том погледу чини А. Јањушевић у чијем магистарском раду *Форме са императивним значењем у савременом српском језику* читамо: «Приповедачким императивом у српском језику *обично* (истицање је наше – Д.К.) се не исказују радње које су се изненада десиле. Уколико је потребно назначити да се нешто десило изненада, обично ће приповедач употребити узвик (Јањушевић 2005: 76).

⁷ Нпр. у граматици М. Миновића у делу текста посвећеном приповедачком императиву читамо «У савременој приповедачкој прози није фреквантан, а има га посебно код оних писаца који у својој приповедању искоришћују особине народног говора (Minović 1987: 177). Исто тако, у *Синтакси српског језика. Проста реченица* употребе императива за означавање радње која се понављала у прошлости у делима савремених писаца се не одриче, већ се одређује као мање карактеристична, будући да се у тој функцији у савременом српском језику чешће јавља потенцијал (Танасић 2005: 457).

Заправо, постоји и трећи пут (уп. Гусев 2013: 20) – управо онај који предлажу Храковски и Володин уводећи дистинкцију између унутарпарадигматских и непарадигматских транспозиционих значења императива. За разлику од непарадигматских транспозиционих значења императива, парадигматски транспозиционо употребљени императивни облици чувају општекатегоријално значење изражавања воље (у широком смислу речи), али мењају значење категорије лица и/или добијају додатна значења која нису својствена императивном облику у „канонском“ контексту, што, најчешће, прати и промена непосредног синтаксичког окружења (Храковский, Володин 2001: 227).

Непарадигматски транспозиционо употребљени императивни облици губе категоријално значење изражавања воље. Наравно, мења се и семантичка структура овако употребљених императивних конструкција.

2. Приповедачки императив у српском језику се, као што смо већ споменули, одређује као језичко средство „за експресивно означавање радњи која се вршила или извршила у прошлости“ (Пипер и др. 2013: 404; уп. нпр. Стојановић 1921: 196–197; Стевановић 1989: 709).

Међутим, на основу анализе емпиријског материјала дошли смо до закључка да императивни облици који се сврставају под приповедачки императив могу вршити и функцију маркера радње које нису претеритално или темпорално маркиране.⁸

Тачније, сва пренесена значења императивних облика која се српској грама­тичкој традицији одређују као приповедачки императив могли бисмо поделити на две групе. Прву групу чинила би значења маркирана у односу на критеријум ‘претериталност’ (пренесена значења императивних облика са обавезном претериталном семантиком), док би другу групу чинила значења која су према датом критеријуму немаркирана.

2.1 Пренесена значења императивних облика са обавезном претериталном семантиком.

У ову групу издвојили смо императивне облике који указују на радњу која је била актуелна у прошлости и ...

- поседује додатни ефекат посведочености, доживљености радње (*приповедачки императив*);
- издваја се својим интензитетом (*квалификативни императив*);
- циклично се понављала (*хабитуални императив*);
- која је била неочекивана (*адмиративни императив*).

2.1.1 Приповедачки, квалификативни и хабитуални императив

На способност српског језика да се радње које су биле актуелне у прошлости искажу императивом указао је, између осталих, пре безмало сто година Љ.

⁸ У том смислу наш закључак је само условно опречан мишљењу да се пренесено употребљеним императивним облицима могу вербализовати једино прошле радње: „Императив се сврстава међу глаголске облике који су подложни временском транспоновању. Транспоновање императива могуће је само у прошлост, никако у будућност (Пипер и др. 2005: 456)“.

Стојановић (Стојановић 1921: 196–197) и своју тврдњу илустровао примерима међу којима су и следећи:

3. *Ја реци, а они ухвати па изврни.*

4. *Она скиде с руке своју плетивачу, а ми с коња своје вреће, па пуни и мјери, док напунисмо вреће за све тридесет коња.*

Премда је несумњиво да се у свим наведеним примерима императивним облицима бележи радња која је била актуелна у прошлости, они се међусобно разликују: за разлику од императивних облика употребљених у примеру 3, императивни облици у примеру 4, по нашем мишљењу, имају функцију маркера интензитета радње.

У првом примеру преузетом из рада Љ. Стојановића (пример 3) императивни облици маркирају сукцесивне, узрочно-последично повезане радње које су се одиграле у прошлости. Употребом императивних облика говорно лице појачава ефекат посведочености, доживљености радње и аутентичности догађаја (Вељовић и др. 2017: 51). При томе, као што видимо из примера 3, ове радње може вршити више лица, но напоредност предикативних основа⁹ није обавезна.

Приповедачи императив препознајемо и у следећим примерима:

5. *Те ја узми троструку канџију, ужени јој у месо кошљу: враг утече некуд без обзира, а оздрави снаха Анђелија...* (ППЊ_ГВ_АСК)

6. ... *па у Дугу с четом западнули, дочекали карван од Никишићах; покољи се на друм са Турцима, четрнаест посјецу Тураках и узми им седамдесет коњах и двије три ухвати робинје.* (ППЊ_ГВ_АСК)

7. ... *а одовуд неки од нашијех, умимогред, покрај оце мини и тисни му од лакта рожину његовојзи у грлић шишани.* (ППЊ_ГВ_АСК)

8. *Ту се посваде и упри спроводник пушком и убије кнеза, и отале он утеци.* (КЛ)

Управо овакву употребу императивних облика ми видимо као прави приповедачки императив чије бисмо инваријантно значење могли представити на следећи начин: 'говорно лице сигнализира да је до актуализације ситуације S_1 (S_2, \dots) дошло у тренутку t_1 (t_2, \dots); тренутак t_1 (t_2, \dots) претходи моменту говора'.

Напоредно са императивом често имамо употребљене и друге претериталне облике. Најчешће конкурентно средство је аорист.

9. *У тај час нестане и трговине и купца, него од трговине створи се голуб, а од Турчина створи се кобац, па потерај голуба!* (СрпНП_АСК)

Наш емпиријски материјал показује да се у конструкцијама овог типа императивни облик глагола свршеног вида чешће среће него императивни облик глагола несвршеног вида. Вршилац радње може бити изражен именичком (оба граматичка броја) или заменичком речју (1. и 3. лице једине и множине), у зависности од тога да ли је вршилац радње једно или више лица.

Понекад, што је заправо честа појава у језику, имамо кумулативно изражавање радњи које су се одвијале у одређеном временском следу са наглашеним интензитетом;

⁹ Овде је важно рећи да ми, следећи у томе велики број руских граматичара, реченицу у којој се за један граматички субјекат везује више предикатских израза не сматрамо сложеном.

10. *Докопа ти оно чаканац, па онако лудо и пијано — све **поскочи** и **удри** што може више у бубањ.* (Глиш_АСК)

11. *Свуд је **води** по манастирима и **чита**’ јој масла и бденија; **куми** врага у све манастире да остави снаху Анђелију, **куми** врага — ништа не помаже!* (ППЊ_ГВ_АСК)

На то да се императивним обликом може вербализовати и психички и/или физички интензитет прошле радње указао је у своје време В. Томановић издвојивши напрегнутост као главну одлику приповедачког императива (Томановић 1963: 227–228).¹⁰ Будући да помоћу императивног облика говорно лице описује, детерминише начин вршења одређење радње, за овакву његову употребу предлажемо термин *квалификативни императив* (‘говорно лице сингнализира да се током временског периода, који је претходио моменту говора, актуализација ситуације S_1 одвијала наглашеним интензитетом’).

12. *Онда ова двојица брже **вуци** сламу, па **турај** у ону јазбину, па онда запале, и тако сва три змаја онде пропадну* (СрпНП_АСК).

Врло често семантика интензитета се постиже редупликацијом облика:

13. *Има и право дјечак! — гракну Николетина. — Данас те туче овај, сутра онај, **удри**, **удри**, док најзад не заборавиш да си човјек. У вола се претвориш.* (ОрлѠоп_АСК)

14. *Онда он **копај**, **копај**, те ископа и осталијех шест казана.* (СрпНП_АСК)

15. *Они **вуци**, **вуци**, па кад довукли до половице, пусте и уже и камен, те камен буб доље.* (СрпНП_АСК)

За разлику од приповедачког, квалификативни императив се твори претежно од глагола несвршеног вила. Иако не постоји никаква формална препрека да вршилац радње буде изражен обликом 1. лица јединине или множине, у свим примерима које смо пронашли у корпусу субјекат има форму 3. лица јединине или множине.

Када је реч о квалификативном императиву посебно занимљиве јесу колокације са глаголом ‘ударити’ у императиву + императив неког другог глагола, у којима облик ‘удри’ врши функцију интензификатора:

16. *А они и једни и други **удри фали** сваки своју,... а он се само окреће час једној, час другој.* (ПопСр_АСК)

17. *Опет они **удри риљај** још једно пола сата.* (СК)

Термин *квалификативни императив* већ је у употреби, но он се традиционално користи за именовање радњи које су се у прошлости понављале по неком реду или обичају, навици:

18. *Милић никад није казивао шта намерава, већ кад му падне напамет заврзи се својом верном латинком, па **кукуљи** струку, **запали** чибук, па крен и лагано* (пример преузет из Стевановић 1989: 101).

¹⁰ „Ова напрегнутост је и физичка и психичка, јер се при раду напрежу и мускули и воља и пажња, а осим тога често је праћен јачом или слабијом емоцијом, афектом, па се овим глаголским обликом исказују и ова психичка стања“ (Томановић, нав. дело).

19. *Пре рата никако нису летовали у граду, него како наићи лето, они ти лепо набави огрев за зиму* (пример преузет из Стевановић 1972: 709).¹¹

Примери из радова М. Стевановића, с наше тачке гледишта, потпадали би под *хабитуални императив*.¹² Значење хабитуалног императива (‘говорно лице сигнализира да је у прошлости након актуализације ситуације S_1 сваког пута следила актуализација ситуације S_2 ’) реализује се примеру бр. 2 као и у следећим примерима:

20. *Онда их черече, па тражирају, ту на лицу места, черече и виле и вилењаке, па трпај у гепек, и разлаз кућама, свако са својим злочиним.* (КЛ)

21. *Па ми је исто један из Буковице приповиједао, да је у њега била крвава отелила се, кад свако подне стани је рика те утеци и заштркљај се низ поље, па у огреду.* (КЛ)

У свим наведеним примерима имамо ситуације које су у одређеним околностима у току дужег временског периода постајале актуелне (уп. Шлуинский 2005: 87),¹³ стога је радња исказана хабитуалним императивом узрочно-последично повезна са радњом која јој претходи.¹⁴ Другим речима, имамо две ситуације: једну која условљава и другу која је условљена, чинећи заједно једну интегративну биситутивну смисаону целину (уп. Евтюхин 1996: 141).

Најчешће радња која претходи и условљава није исказана хабитуалним императивом. Међутим, пример који Б. Вељовић наводи из приповетке Ћ. Сирајића потврђује да хабитуални императив може стајати како у условљавајућем, тако и у условљеном делу итеративне конструкције: *Он жени доведи, а ја је одведи* (Вељовић 2017: 55). Овај пример је занимљив још из једног разлога: иако хабитуални императив углавном стоји уз 3. лице, очигледно да вршилац радње може бити формализован и 1. лицем.

В. Томановић запажа да хабитуални императив обично стоји после потенцијала, који је, заједно са перфектом имперфективних глагола, један од глаголских облика којима се у српском језику може вербализовати понављање радње: *Свако јутро кад би дан свануо, излазило б’ двоје ћеце лудо на ливаду под Ђурову кулу, пак би сјели на зелену траву те сузама травицу заљевај* (Томановић 1963: 229).

¹¹ Као илустрацију квалификативног императива исти пример, али нешто измењен (*него како наићи лето, она ти лепо набави огрев за зиму*), налазимо и у раду Софије Ракић-Милојковић (Ракић-Милојковић 1995: 558).

¹² Веза између хабитуалности и квалификативности је несумњива: уколико се учешће Х-а у ситуацији S понавља са одређеном закономерношћу, можемо рећи је за Х-а карактеристично учешће у ситуацији S (уп. Шлуинский 2005: 83; Вељовић 2017: 48).

¹³ В.С. Храковски итеративне конструкције овог типа назива узувативима: „Ситуации, входящие в итеративное множество могут специально характеризоваться как осуществляющиеся в соответствии с какой-либо эмпирически наблюдаемой вероятностной закономерностью. В этом случае принято говорить об узитативном значении (Храковский 1989: 49).

¹⁴ Дакле, и овде, као и у примерима које анализира Т. Ашић у раду посвећеном потенцијалу као средству за означавање понављања у прошлости, можемо говорити о условљеној хабитуалности (Ашић 2006: 144).

Неоспорна је чињеница да се хабитуални императив, у односу на друга два конкурентна средства, ређе среће у савременом српском језику. Ипак, поставља се питање у каквом је односу са њима.

Пишући на тему овремењавања прошлих радњи, М. Ивић запажа да српски језик припада језицима за које је дистинкција „евокативно“ / „фактографско“ релевантна. У првом случају користиће се потенцијал, док ће се перфекту прибећи уколико се о радњама понављаним у прошлости говори фактографски (Ивић 1995: 44).

Хабитуални императив се може, мишљења смо, употребити само уколико евоцирамо радње понављане у прошлости.¹⁵ Користећи хабитуални императив наратор свој исказ чини експресивно маркираним, а своју наравицу динамичнијом.

Као што се из наведених примера може видети, хабитуални императив нема ограничења када је категорија вида у питању. Вршилац радње је најчешће изражен трећим лицем, но, уколико није формално исказан, може имати уопште-нолично значење:

22. *Знам – чувао си козе овдје. Овце и козе и говеда, све заједно помијешај да пландује ту око Градине, на **намузи** у стамбурак до миле воље.* (пример преузет из Јањушевић 2005).

2.1.2 Адмиративни императив

Већ смо споменули чињеницу да је В. Томановић као основно значење приповедачког императива препознавао значење напрегнутости, која може бити и психичка: „Психичка напетост која се исказује овом формом не односи се само на радно лице него и на говорно: зато што оно преживљује догађај о којему прича и саосећа са оним што доживљује радно лице. Пошто психичка напетост говорног лица може настати не само због рада лица о којему говори, него и због било каквог догађаја о којему оно приповеда, овом формом се исказује и тако настала психичка напетост (...)», те се даље наводе примери међу којима је и следећи из *Горског вијенца* П.П. Његоша: *У то рикни низ пазар ријека*, након чега Томановић упућује на чињеницу да идентична ситуација постоји и у руском језику (*Положил я его на стол, чтобы ему операцию, делать, а он возьми и умри*¹⁶ у меня под хлороформом) (Томановић 1963: 228).

Заиста, и у примеру из Његошевог *Горског вијенца* као и у примеру из руског језика императивни облици имају исту семантику, будући да се помоћу императивних облика у наведеним примерима, по нашем мишљењу, вербализује неочекиваност. Маркирање неочекиваности препознајемо и у наредном примеру који бисмо могли парафразирати на следећи начин: ‘говорно лице каже да су Х-а били заробили Турци. У тренутку t_1 није било никаквих знакова да ће Х успети да се ослободи турског ропства. У тренутку t_2 Х се ослободио турског ропства’:

23. *А онда ти он **утеци** Турцима.* (СРБ_У)

¹⁵ Ово објашњава због чега се хабитуални императив може срести у оквиру истог исказа у ком је у истој функцији употребљен потенцијал, а не и перфекат.

¹⁶ О конструкцији *взять и сделать* у руском језику (која представља један од подтипова тзв. «осложњеног» предиката) види нпр. Шведова 1980: 221–222; Добровольский и др. 2018.

И овде, као и у примеру 24, одабиром императивног облика у функцији маркера неочекиваности актуализације одређене ситуације говорно лице свој исказ експресивно маркира, а самим тим га чини динамичнијим, тј. фокусира га (уп. Ашић 2006: 147):

24. *Скочи једно јутро народ, истерај га, а мене постави за кмета* (Стевановић 1989: 708)

Да акценат није на начину вршења радње, већ на неочекиваности догађаја показује нам концепт¹⁷ адмиративног императива који подразумева:

- ситуацију S која је постала актуелна у одређеном тренутку;
- својство те ситуације, тј. учесника са семантичком улогом ‘Својство’;
- оног који тај догађај перцепира, тј. учесника са семантичком улогом ‘Експеријенсер’;
- оног који је каузирао актуелност ситуације S, тј. учесника са семантичком улогом ‘Каузатор’.

Када говоримо о адмиративном императиву, посебно место заузима конструкција *Дај не причај!* у ситуацијама када говорно лице саопштава свом саговорнику да је од њега чуо нешто што одступа од очекиваног.

До сада се, као што смо већ поменули напред у тексту (напомена 6), транспоновани императивни облик ретко препознавао као средство маркирања неочекиваности. Међутим, нама се чини да императив перфективних глагола у српском језику, уз субјекат формализован 1. и 3. лицем оба граматичка броја, поседује такав транспозициони потенцијал (‘говорно лице сигнализира да је у тренутку t дошло до неочекиване актуализације ситуације S’).

Истина, адмиративни императив се среће веома ретко, будући да се у овој функцији налази у синтаксичко-семантичкој опозицији са аористом, који је, без сваке сумње, далеко чешћи у позицији маркера неочекиваности.¹⁸

2.2 Пренесена значења императивних облика са необавезном претериталном семантиком

У ову групу издвојили смо императивне облике који указују на радњу која није претеритално или временски маркирана и ...

- чија актуализација противуречи супротстављеној јој ситуацији (*концесивни императив*);
- чију актуализацију говорно лице карактерише као наметнуту (*деонитички императив*);
- чију је актуализацију условила актуализација неке друге ситуације (*кондиционални императив*).

¹⁷ «Глагольная лексема, будучи употреблена в высказывании, описывает некую ситуацию. Тем самым лексема (или говорящий с помощью данной лексики) концептуализует определенный фрагмент внеязыковой действительности, сопоставляя ему нечто, что можно назвать “концепт ситуации”, и этот концепт включает определенный набор участников» (Падучева 2004: 52).

¹⁸ Аорист као маркер неочекиваности у српском језику већ је био предмет наше пажње (Керкез 2012).

2.2.1 Концесивни императив

Супротстављање двеју ситуација карактеристично је и за реченице са концесивним императивом чије инваријантно значење можемо представити на следећи начин: ‘актуелност ситуације S_1 имплицира неактуелност ситуације S_2 ; говорно лице констатује актуелност ситуације S_1 без обзира на то што је актуелна ситуација S_2 ’:

25. (...) и кад треба да се попне на ту планину воз једноставно неће да кре-
не; **куми, моли, купуј** котлове, антрацит и лигнит, али не вреди (КЛ)

Клауза са концесивним императивом често се уводи редуплицираном партикулом-везником¹⁹ и који врши функцију интензификатора:

26. Живка: Ју, није да џепа, тетка, него дере као вук јагњећу кожу. И **купуј**, и **прекрајај** му, никад ништа на њему цело ни двадесет четири сата. (Нуш_ГМ_АСК)

Осим значења концесивности ситуација S_1 може истовремено (кумулятивно) реализовати хабитуално значење. Семантички близак концесивном је и адмиративни императив,²⁰ но за разлику од њих концесивни императив није обавезно претеритално маркиран и образује се само од глагола несвршеног вида.

Као што из наведених примера можемо видети концесивни императив се гради од имперфективних глагола, а субјекат радње на површинском граматичком нивоу није експлициран.

2.2.2 Деонтички императив²¹

Деонтички императив (‘говорно лице сигнализира да му се актуализација ситуације S намеће’) среће се у адверзативним реченицама у којима се ситуацији S_1 која не зависи од говорног лица (фонска ситуација у терминологији Добрушине (Добрушина 2016:131)) супротставља ситуација S_2 чији је агенс говорно лице. Актуализацију ситуације S_2 говорно лице доживљава као одређену врсту присиле, те према томе има негативан став (уп. Храковский, Володин 2001: 237; Перцов 2001: 216).²² Семантички акценат је управо на негатив-

¹⁹ Подробније о партикули-везнику и види нпр. Јањушевић 2018.

²⁰ Значење концесивности се често интерпретира као значење изневереног очекивања, што би било тешко оспорити. Међутим, ми смо такође и мишљења да се између концесивности и неочекиваности не може ставити знак једнакости, на чему се овде, узимајући у обзир дозвољени обим рада, нећемо заустављати.

²¹ Термин који предлагемо одабрали смо руководећи се руском литературом у којој се међу непрототипичним употребама императивних облика издваја и императив «со значением реализуемого долженствования» (види нпр. Храковский и др. 2001: 238; Перцов 216), као и термин «императив долженствования» (види нпр. Добрушина 2016: 130).

При томе, свесни смо повезаности прототипично употребљеног императива и деонтичке модальности: «Включение смысла ‘долженствование’ в конотации императива связано с тем, что, хотя этот смысл и не вытекает со строгой необходимостью из смысла ‘побуждение’ (если X побуждает Y к Z -у, из того не следует, что Y должен делать Z), все же соответствующая модальность высоко вероятна при выражении побуждения – ср. близкий к модальности долженствования смысл прогноза будущего действия адресата» (Перцов 2001: 210 – 211).

²² Осим тога, деонтички императив може реализовати значење наглашеног облигатива, тј.

ном ставу говорног лица према актуализацији ситуације S_2 , тј. на односу говорног лица према ситуацији S_2 док је сама ситуација негде у другом плану. Ситуације S_1 и S_2 могу, али не морају бити међусобно на одређени начин логички условљене:

27. *Сва деца се играју у дворишту, а ти Марија седи у кући и учи* (из личне картотеке).

У функцији деонтичког срећу се само императивни облици имперфективних глагола. Агенс ситуације S_1 може бити било које лице осим говорног, док је носилац функције агенса ситуације S_2 управо говорно лице (уп. Храковский и др. 2001: 237), које у односу на себе користи заменицу 2. лица.²³ После заменице следи именица у вокативу која са заменицом чини једну интонацијску и значењску целину:

28. *Sve uredno i po zakonu, a ti gradjanine **plaćaj***. (Јутпрес)

Деонтички императив убрајамо у непрототипичне употребе императивних облика будући да, тако употребљен, императив губи своје парадигматско значење 2. лица: у првом предикацијском делу изражена је објективна радња која не зависи од воље говорног лица (*Сва деца се играју у дворишту*), док у другом предикацијском делу деонтичким императивом говорно лице обликом 2. лица јединине изражава свој негативан став према радњи која му је наметнута (*... а ти Марија седи у кући и учи*).

2.2.3 Кондиционални императив

Кондиционални императив се среће у асиндентским сложеним реченицама корелативним са условним зависносложеним реченицама:

29. (...) *укради патике или панталоне у продавници, добићеш годину дана, **отми** неком 500 динара, добићеш три до пет година затвора, ...* [→Ако украдеш патике или панталоне у продавници, добићеш годину дана, ако отмеш неком 500 динара, добићеш три до пет година затвора](КЈ).

30. Њему *дај* један прст, *узеће ти целу шаку*.²⁴ (из личне картотеке)

31. *Молитва је постала свакодневни пратилац. Тражи и наћи ћеш. Куцај и отвориће се*. (КЈ)²⁵

њиме се може означити ситуација која се намеће али која неће бити извршена (Добрушина 2016: 133).

²³ Другим речима, за деонтички императив је карактеристична индиректна адресација (*не-прямая адресация* в. (Изотов 2007: 198)).

²⁴ Пример представља модификовану пословицу коју срећемо и у другим језицима, нпр. рус. *Дай ему палец, а он всю руку откусит*.

²⁵ Посебна тема, коју овом приликом нећемо детаљније разматрати, јесте питање односа кондиционалног императива и одабраних примера тзв. пословичког или гномског императива попут *Пусту добро низ воду, доћи ће ти уз воду* (пример из Пипер и др. 2013: 406). С једне стране, овакви сентенцијални изрази могли би се разматрати као примери кондиционалног императива. С друге стране, конструкције са кондиционалним императивом у примерима 30 и 31, иако представљају начелну тврдњу, немају савременско гномско значење.

Кондиционалним императивом²⁶ означава се ситуација S_1 која је реално могућа а чија реализација имплицира актуализацију S_2 : $S_1 \rightarrow S_2$, те бисмо његово инваријантно значење могли представити овако: 'говорно лице сигнализира да је актуализација ситуације S_1 услов актуализације ситуације S_2 '. Ситуација S_1 је реално могућа,²⁷ што потврђује употреба футура I у другом предикацијском делу. Агенс, који може бити било које лице, није вербализован на површинском синтаксичком нивоу, тј. немамо експлициран граматички субјекат (уп. Храковский и др. 2001: 242). Када је пак реч о значењу граматичке категорије вида, у првом предикацијском делу могу бити императивни облици и имперфективних и перфективних глагола, док у другом предикацијском делу чешће срећемо глаголе свршеног вида.

3. Закључак

Као што се може видети, и наше истраживање је потврдило општепознату чињеницу да непрототипично може бити употребљен само императивни облик за 2. лице једине, као и то да транспозицијом овај облик губи могућност спојивости са вршиоцем прескрибоване радње који је носилац семантичке улоге Адресата, што је заправо кључни моменат кад говоримо о природи овог језичког феномена.

Међутим, без обзира на неоспорну чињеницу да је непрототипична употреба императивних облика карактеристична за специфично нараторски организован текст (Станојчић 1980: 106), чиме би се могао објаснити термин *приповедачки* као заједнички именитељ свих разматраних непрототипичних употреба императивних облика, чини нам се да је ово истраживање потврдило следеће: разлике на семантичком али и структурном плану отварају могућност разликовања приповедачког, квалификативног, хабитуалног, адмиративног, концесивног, деонтичког и кондиционалног императива.

Наведене непрототипичне употребе, односно пренесена значења императивних облика као и њихове основне карактеристике дајемо у следећој прегледној табели.

²⁶ У зависности од тога да ли једна предикацијска јединица захтева или не захтева обавезно другу предикацијску јединицу С. Танасић разликује имплицитно зависне и имплицитно напоредне асиндентске реченице (Танасић 2018: 602; 608). У складу са том поделом, конструкције са кондиционалним императивом би припадале имплицитно напоредносложеним асиндентским реченицама, што потврђује и запажање И. Прањковића: „Unatoč tome takve strukture treba pribrajati koordiniranima, što se vidi i po tome što se među surečenice takvih struktura može uvrstiti i izrazito kopulativni veznik *i*, *usp. Kucajte i otvorit će vam se* (Pranjko^{vić} 2018: 84).

²⁷ И помоћу императивног облика у његовој прототипичној употреби може се вербализовати нереференцијална радња, штавише нереференцијална „употреба императива чак није спорадична појава у српском језику: постоје одређене прилике кад се редовно императивом исказују радње као нереференцијалне» (Танасић 1996: 28). Слично запажање налазимо и у *Нормативној граматичкој српског језика* где се указује на могућност уопштеног значења императивних облика (Пипер и др. 2013: 405).

	агенс	граматички субјект може бити експлициран	вид	претери- тална маркира- ност	инваријантно значење
Приповедачки императив	говорно или треће лице	да (1. и 3. лице оба граматичка броја)	СВ и (ређе) НСВ	да	‘говорно лице сигнализира да је до актуализације ситуације S_1 (S_2 , ...) дошло у тре- нутку t_1 (t_2 , ...); тренутак t_1 (t_2 , ...) претходи тренут- ку говора’
Квалификативни императив	углавном треће лице	да (3. лице оба граматичка броја)	СВ и НСВ	да	‘говорно лице сигнализира да се током времен- ског периода, који је претходио тренутку гово- ра, актуализација ситуације S_1 одвијала нагла- шеним интензи- тетом’
Хабитуални императив	углавном треће али може бити и говорно лице	да (3. и 1. лице оба граматичка броја)	НСВ и (ређе) СВ	да	‘говорно лице сигнализира да је у прошлости на- кон актуализације ситуације S_1 сва- ког пута следи- ла актуализација ситуације S_2 ’
Адмиративни императив	говорно или треће лице	да (1. и 3. лице оба граматичка броја)	СВ	да	‘говорно лице сигнализира да је у тренут- ку t дошло до неочекиване актуализације ситуације S ’

Концесивни императив	било које лице	не	НСВ	не	‘актуелност ситуације S_1 им- плицира неакту- елност ситуације S_2 ; говорно лице констатује акту- елност ситуације S_1 без обзира на то што је актуел- на ситуација S_2 ’
Деонтички императив	говорно лице	да (заменица за 2. лице једине + именица у вока- тиву)	НСВ	не	‘говорно лице сигнализира да му се намеће актуализација ситуације S ’
Кондиционални императив	било које лице	не	СВ	не	‘говорно лице сигнализира да је актуализација ситуације S_1 ус- лов актуализације ситуације S_2 ’

На крају бисмо само додали следеће: наш циљ је био да у раду укажемо на основе уочене карактеристике транспозиционих употреба императивних облика, свесни тога да смо се многих питања тек овлаш дотакли.

Цитирана литература

Ашић, Тијана. «С оне стране потенцијала: нови приступ појашњења употребе потенцијала за означавање понављања у прошлости». Научни састанак слависта у Вукове дане 36/1, Београд: Филолошки факултет, 2007: 137–150.

[Ašić, Tijana. «S one strane potencijala: novi pristup pojašnjenja upotrebe potencijala za označavanje ponavljanja u prošlosti». Naučni sastanak slavista u Vukove dane 36/1, Beograd: Filološki fakultet, 2007: 137–150]

Вежбицкая, Анна. Семантические универсалии и описание языков. Пер. с англ. А. Д. Шмелева под ред. Т. В. Булыгиной. Москва: Языки русской культуры, 1999.

[Vezhbítskaia, Anna. Semanticheskie universalii i opisanie iazykov. Per. s angl. A. D. Shmeleva pod red. T. V. Bulyginoi. Moskva: Iazyki russkoj kul'tury, 1999]

Вельовић, Бојана. «Обележавање понављаних прошлих радњи у приповеткама Ђамила Сирајића». Исходишта, Темишвар–Ниш: Савез Срба у Румунији, Universitatea de Vest din Timisoara, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2017: 45–61.

[Veljović, Bojana. «Obeležavanje ponavljanih prošlih radnji u pripovetkama Ćamila Sirajića». Ishodišta, Temišvar–Niš: Savez Srba u Rumuniji, Universitatea de Vest din Timisoara, Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, 2017: 45–61]

Вельовић, Бојана, Младеновић Радивоје. «Временска употреба претериталних облика у говору северошарпланинске жупе Сирињи». Јужнословенски филолог LXXIII, св. 3–4, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2017: 35–60.

[Veljović, Bojana, Mladenović Radivoje. «Vremenska upotreba preteritalnih oblika u govoru severošarplaninske župe Sirinić». Južnoslovenski filolog LXXIII, sv. 3–4, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2017: 35–60]

Гусев, Валентин Ю. Типология императива. Москва: Языки славянской культуры, 2013.

[Gusev, Valentin Ū. Tipologîa imperativa. Moskva: Āzyki slavânskoî kul'tury, 2013]

Добровольский, Дмитрий, Людмила Пёппель. Корпусное исследование квази-синонимичных конструкций возьми и vimp. vs. взял и v3pers. Anuari de filologia. Llengües i literatures modernes, ISSN-e 2014-1394, N° 8, 2018, págs. 115-131.

[Dobrovol'skiĭ, Dmitriĭ, Liūdmila Pēppel'. Korpusnoe issledovanie kvazisinonimichnykh konstruktŝii voz'mi i vimp. vs. vziāl i v3pers. Anuari de filologia. Llengües i literatures modernes, ISSN-e 2014-1394, N° 8, 2018, págs. 115-131]

Добрушина, Нина Р. «Повелительное наклонение». [В:] В. А. Плунгян (отв. ред.) Материалы к корпусной грамматике русского языка. Глагол. Часть 1. Санкт-Петербург: Издательство Нестор-История, 2016: 161–212.

[Dobrushina, Nina R. «Povelitel'noe naklonenie». [V:] V. A. Plungĭan (otv. red.) Materialy k korpusnoĭ grammatike russkogo ĭazyka. Glagol. CHast' 1. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Nestor-Istoriĭa, 2016: 161–212]

Евтюхин, Вячеслав Б. Специфика значений обусловленности (предикативность, биситуативность, несимметричность). [В:] Бондарко Александр и др. Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность. Санкт-Петербург: НАУКА, 1996: 140–142.

[Evtiŭkhin, Viācheslav B. Spetŝifika znachenĭi obuslovlennosti (predikativnost', bisituativnost', nesimmetrichnost'). [V:] Bondarko Aleksandr i dr. Teoriĭa funktsĭonal'noĭ grammatiki. Lokativnost'. Bytiĭnost'. Possessivnost'. Obuslovlennost'. Sankt-Peterburg: NAUKA, 1996: 140–142]

Јањушевић, Ана. Форме са императивним значењем у српском језику. Рукопис магистарске дисертације одбрањене на Филолошком факултету у Београду, 2005.

[Janjušević, Ana. Forme sa imperativnim značenjem u srpskom jeziku. Rukopis magistarske disertacije odbranjene na Filološkom fakultetu u Beogradu, 2005]

Јањушевић, Ана. Интезификаторске партикуле у савременом српском језику. Косовска Митровица–Нишић, 2018.

[Janjušević, Ana. Intezifikatorske partikule u savremenom srpskom jeziku. Kosovska Mitrovica–Nišić, 2018]

Ивић, Милка. Начини на које словенски глагол овременује понављању радњу. Лингвистички огледи. Београд: Словограф, 1995.

[Ivić, Milka. Načini na koje slovenski glagol ovremenjuje ponavljanu radnju. Lingvistički ogledi. Beograd: Slovoграф, 1995]

Изотов, Андрей И. Функционально-семантическая категория императивности в современном чешском языке в сопоставлении с русским. Брно: L.Marek, 2005. <<https://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/imper.pdf>> 14.10.2019.

[Izotov, Andrei I. Funktsional'no-semanticheskaiâ kategoriâ imperativnosti v sovremennom cheshskom iazyke v сопоставlenii s russkim. Brno: L.Marek, 2005. <<https://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/imper.pdf>> 14.10.2019]

Керкез, Драгана. «Претеритална времена и неочекиваност у српском језику (у поређењу са руским)». Српско језичко наслеђе на простору данашње Црне Горе и српски језик данас. Зборник радова са Међународног научног скупа одржаног у Херцег Новом 20 -23. априла 2012. – Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори. Одјелјење за српски језик и књижевност, Матица српска у Новом Саду: 459–468.

[Kerkez, Dragana. «Preteritalna vremena i neočekivanost u srpskom jeziku (u poređenju sa ruskim)». Srpsko jezičko nasljeđe na prostoru današnje Crne Gore i srpski jezik danas. Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa održanog u Herceg Novom 20 -23. aprila 2012. – Nikšić: Matica srpska – Društvo članova u Crnoj Gori. Odjeljenje za srpski jezik i knjižvenost, Matica srpska u Novom Sadu: 459–468]

Князев, Юрий П. Грамматическая семантика: Русский язык в типологической перспективе, Москва: Языки славянских культур, 2007.

[Kniāzev, IŮrii P. Grammaticheskaiâ semantika: Russkii iāzyk v tipologicheskoi perspektive, Moskva: Iāzyki slaviānskikh kul'tur, 2007]

Манучарян, Иветта К. «Ирреальность в глагольных система славянских языков в синхронии и диахронии». Русский язык и литература в пространстве мировой культуры. Материалы XIII Конгресса МАПРЯЛ. Составители: Н. М. Марусенко, М. С. Шишков. Санкт-Петербург: Издательство Международное некоммерческое партнерство преподавателей русского языка и литературы «МАПРЯЛ». 2015, 178-182. <<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=26432328>> 14.10.2019.

[Manuchariān, Ivetta K. «Irreal'nost' v glagol'nykh sistema slaviānskikh iāzykov v sinkhronii i diakhronii». Russkii iāzyk i literatura v prostranstve mirovoi kul'tury. Materialy KHIII Kongressa MAPRIAL. Sostaviteli: N. M. Marusenko, M. S. SHishkov. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Mezhdunarodnoe nekommercheskoe partnerstvo prepodavatelei russkogo iāzyka i literatury "MAPRIAL". 2015, 178-182. <<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=26432328>> 14.10.2019]

Падучева, Елена В. Динамические модели в семантике лексики. Москва: Языки славянской культуры, 2004.

[Paducheva, Elena V. Dinamicheskie modeli v semantike leksiki. Moskva: Iāzyki slaviānskoī kul'tury, 2004]

Перцов, Николай В. Инварианты в русском словоизменении. Москва: Языки русской культуры, 2001.

[Pertsov, Nikolaī V. Invarianty v russkom slovoizmenenii. Moskva: Iāzyki russoī kul'tury, 2001]

Пешикан, Митар. О неким специфичностима у употреби приповедачког императива, Наш језик. Нова серија. Књига VII, св. 5–6, Београд: Српска академија наука. Институт за српски језик, 1956: 153–166.

[Pešikan, Mitar. O nekim specifičnostima u upotrebi pripovedačkog imperativa, Naš jezik. Nova serija. Knjiga VII, sv. 5–6, Beograd: Srpska akademija nauka. Institut za srpski jezik, 1956: 153–166]

Пипер, Предраг, Иван Клајн. Нормативна граматика српског језика. Нови Сад: Матица српска, 2013.

[Piper, Predrag, Ivan Klajn. Normativna gramatika srpskog jezika. Novi Sad: Matica srpska, 2013]

Ракић-Милојковић, Софија. Синтаксички упитник за говоре косовско-ресавске и призренско-тимочке дијалекатске зоне, Српски дијалектолошки зборник XLI. Расправе и грађа. Главни уредник Павле Ивић. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик, 1995: 521–570.

[Rakić-Milojković, Sofija. Sintaskički upitnik za govore kosovsko-resavske i prizrensko-timočke dijalekatske zone, Srpski dijalektološki zbornik XLI. Rasrpave i gradja. Glavni urednik Plavle Ivić. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti i Institut za srpski jezik, 1995: 521–570]

Св. Јован Дамаскин. Источник знања. Београд: Јасен, 2006.

[Sv. Jovan Damaskin. Istočnik znanja. Beograd: Jasen, 2006]

Станојчић, Живојин. Синтакса језика Лазе К. Лазаревића. II Речнички односи. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1980.

[Stanojčić, Živojin. Stintaksa jezika Laze K. Lazarevića. II Rečnički odnosi. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, 1980]

Станојчић, Живојин, Поповић Љубомир. Граматика српског језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе. Друго, прерађено издање. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника, 1992.

[Stanojčić, Živojin, Popović Ljubomir. Gramatika srpskog jezika. Udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole. Drugo, prerađeno izdanje. Beograd – Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Zavod za izdavanje udžbenika, 1992.

Стевановић, Михаило. «Глаголски облици као међусобне синтаксичке опозиције». Јужнословенски филолог, Књига XXIX, св. 1–2, 1971, стр. 81–103.

[Stevanović, Mihailo. «Glagolski oblici kao međusobne sintaksičke opozicije». Južnoslovenski filolog, Knjiga XXIX, sv. 1–2, 1971, str. 81–103]

Стевановић, Михаило, Савремени српскохрватски језик II, Београд: Научна књига, 1989.

[Stevanović, Mihailo, Savremeni srpskohrvatski jezik II, Beograd: Naučna knjiga, 1989]

Стојановић, Љубомир. «О значењу и употреби глаголских облика у реченицама». Јужнословенски филолог. Повремени спис за словенску филологију и лингвистику, Књига II, св. 2–3, Београд, 1921.

[Stojanović, Ljubomir. «O značenju i upotrebi glagolskih oblika u rečenicama». Južnoslovenski filolog. Povremeni spis za slovensku filologiju i lingvistiku, Knjiga II, sv. 2–3, Beograd, 1921]

Фортејн, Егберт. «Полисемия императива в русском языке». Вопросы языкознания. №1, Москва: Российская академия наук, 2008: 3–24.

[Fortein, Ėgbert. «Polisemiia imperativa v russkom iazyke». Voprosy iazykoznaniiā. №1, Moskva: Rossiiskaia akademiiā nauk, 2008: 3–24.]

Храковский, Виктор С., Александар П. Володин. Семантика и типология императива: Русский императив. Отв. ред. В. Б. Касевич. Изд. 2-е, стереотипное. Москва: Едиториал УРСС, 2001.

[Xrakovskii, Viktor S., Aleksandar P. Volodin. Semantika i tipologiiā imperativa: Russkii imperativ. Otv. red. V. B. Kasevich. Izd. 2-e, stereotipnoe. Moskva: Editorial URSS, 2001.]

Харковский, Виктор С. Типология итеративных конструкций. Отв. ред. В.С. Храковский. Ленинград: «НАУКА» Ленинградское отделение, 1989.

[Xarkovskii, Viktor S. Tipologiiā iterativnykh konstruktsei. Otv. red. V.S. Xrakovskii.

Leningrad: «NAUKA» Leningradskoe otdelenie, 1989.]

Танасић, Срето. Презент у савременом српском језику. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1996.

[Tanasić, Sreto. Present u savremenom srpskom jeziku. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 1996]

Танасић, Срето. Глаголски начини. Императив. [В:] Пипер, Предраг, Ивана Антоновић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. Синтакса српског језика. Проста реченица. У редакцији академика Милке Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска: 2005: 453-457.

[Tanasić, Sreto. Glagolski načini. Imperativ. [V:] Piper, Predrag, Ivana Antović, Vladislava Ružić, Sreto Tanasić, Ljudmila Popović, Branko Tošović. Sintaksa srpskog jezika. Prosta rečenica. U redakciji akademika Milke Ivić. Beograd, Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska, 2005: 453-457]

Танасић, Срето. «Асиндентске реченице». [В:] Пипер, Предраг, Миливоје Алановић, Слободан Павловић, Ивана Антонић, Марина Николић, Дојчил Војводић, Људмила Поповић, Срето Танасић, Биљана Марић. Синтакса сложене реченице у савременом српском језику. У редакцији Предрага Пипера. Нови Сад: Матица српска: Институт за српски језик САНУ, 2018: 597–633.

[Tanasić, Sreto. «Asindentske rečenice». [V:] Piper, Predrag, Milivoje Alanović, Slobodan Pavlović, Ivana Antonić, Marina Nikolić, Dojčil Vojvodić, Ljudmila Popović, Sreto Tanasić, Biljana Marić. Sintaksa složene rečenice u savremenom srpskom jeziku. U redakciji Predraga Pipera. Novi Sad: Matica srpska: Institut za srpski jezik SANU, 2018: 597–633]

Томановић, Васо. «О значењима императива». Годишен зборник НА Филозофскиот факултет на Скопје, књ.13, 1963: 223–228.

[Tomanović, Vaso. «O značenjima imperativa». Godišen zbornik NA Filozofskiot fakultet na Skopje, knj.13, 1963: 223–228]

Томаселло, Майкл. Истоки человеческого общения. Пер. с англ. М.В. Фаликман, Е.В. Печенковой, М.В. Синицыной, Анны А. Кибрик, А.И. Карпухиной. Москва: Языки славянских культур, 2011.

[Tomasello, Maïkl. Istoki chelovecheskogo obshcheniiā. Per. s angl. M.V. Falikman, E.V. Pechenkovoï, M.V. Sinit'synoï, Anny A. Kibrik, A.I. Karpukhinoï. Moskva: IĀzyki slaviānskikh kul'tur, 2011]

Цейтлин, Стелла Н. Язык и ребенок: Лингвистика детской речи: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000.

[TSeitlin, Stella N. IĀzyk i rebenok: Lingvistika detskoï rechi: Ucheb. posobie dliā stud. vyssh. ucheb. zavedenii. Moskva: Gumanit. izd. tšentr VLADOS, 2000]

Шведова, Наталья Ю. «Средства формирования и выражения субъективно-модальных значений». [В:] Н. Ю. Шведова (гл. ред.). Русская грамматика II: Синтаксис. Москва: Наука, 1980: 214–231. (Институт русского языка АН СССР)

[SHvedova, Natal'ia Ю. «Sredstva formirovaniia i vyrazheniia sub"ektivno-modal'nykh znachenii». [V:] N. Ю. SHvedova (gl. red.). Russkaiā grammatika II: Sintaksis. Moskva: Nauka, 1980: 214–231. (Institut russkogo iāzyka AN SSSR)]

Шлуинский, Андрей Б. Типология предикатной множественности: количественные аспектуальные значения. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва: 2005. <https://iling-ran.ru/Shluinsky/ashl/TipologijaPredikatnoj_2005_disser.pdf> 24.01.2018.

[SHluinskiĭ, Andreĭ B. Tipologiiā predikatnoĭ mnozhestvennosti: kolichestvennye aspektual'nye znacheniiā. Dissertatsiia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata filologicheskikh nauk. Moskva: 2005. https://iling-ran.ru/Shluinsky/ashl/TipologijaPredikatnoj_2005_disser.pdf 24.01.2018]

Minović, Milivoje. Sintaksa srpskohrvatskog – hrvatskosrpskog književnog jezika za više škole. Rečenica, padeži, glagolski oblici. Sarajevo: „Svjetlost“. OOUR, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1987.

Pranjковић, Ivo. «Glagolski načini u složenim rečenicama». Sarajevski filološki susreti 4: Zbornik radova (knj. 1). Palić, Ismail (ur.). Sarajevo: Bosansko filološko društvo, 2018. str. 82–88. <https://www.academia.edu/37615806/Glagolski_načini_u_složenim_rečenicama>

Извори

СК: Корпус савременог српског језика <www.korpus.matf.bg.ac.rs>

[SK: Korpus savremenog srpskog jezika <www.korpus.matf.bg.ac.rs>]

КЛ: Корпус српског језика <<https://www.clarin.si/>>

[KL: Korpus srpskog jezika <<https://www.clarin.si/>>]

СРБ-У: <<http://srb.uciioogle.rs/str.aspx?id>>

[SRB-U: <<http://srb.uciioogle.rs/str.aspx?id>>]

Југпрес: <<https://jugpress.com/slucuj-radomira-stanojevic/>>

[Jugpres: <<https://jugpress.com/slucuj-radomira-stanojevic/>>]

ППЊ_ГВ_АСК: Петар Петровић Његош, Горски вијенац.

<www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs>

[PPNj_GV_ASK: Petar Petrović Njegoš, Gorski vijenac. <www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs>]

Глиш_АСК: Милован Глишић, Приповетке. <www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs>

[Gliš_ASK: Milovan Glišić, Prirovetke. <www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs>]

СрпНП_АСК: Српске народне приповетке. <www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs>

[SrpNP_ASK: Srpske narodne prirovetke. <www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs>]

ОрлЋоп_АСК: Бранко Ћопић, Орлови рано лете. <www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs>

[OrlĆop_ASK: Branko Ćopić, Orlovi rano lete. <www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs>]

ПопСр_АСК: Стеван Сремац, Поп Ћира и поп Спира. <www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs>

[PopSr_ASK: Stevan Sremac, Pop Ćira i pop Spira. <www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs>]

Нуш_ГМ_АСК: Бранислав Нушић, Госпођа министарка. <www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs>

[Nuš_GM_ASK: Branislav Nušić, Gospođa ministarka. <www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs>]

Драгана Керкез

ПЕРЕНОСНОЕ УПОТРЕБЛЕНИЕ ФОРМ ПОВЕЛИТЕЛЬНОГО НАКЛОНЕНИЯ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Статья посвящена тем переносным употреблением форм императива в сербском языке, которые в существующей литературе на сербском языке принято называть драматическими (серб. *приповедачки императив*). На основе анализа структурных и семантических особенностей автор выделяет две группы внепарадигматических не прямых употреблений императивных форм. В первую группу входят те переносные употребления императивных форм, которые указывают на действие имеющее место в прошлом (драматический императив (серб. *приповедачки*), императив характеристики (серб. *квалификативни*), хабитуальный императив (серб. *хабитуални*), адмиративный императив (серб. *адмиративни*). Вторую группу составили переносные употребления императивных форм, которые не являются маркированными по отношению к категории претеритальности (императив долженствования (серб. *деонтички*), императив уступки (серб. *концесивни*), императив условия (серб. *кондиционални*).

Ключевые слова: переносное значение, прошлое, драматический императив, структурно-семантический, лицо, грамматическое число.